

UDK 272-472-053.5:37.016(497.5)

37.014.52

304.2

<https://doi.org/10.53745/ro.1.1.3>

Primljeno: 26. 4. 2025.

Prihvaćeno: 18. 6. 2025.

Pregledni rad

Mogućnosti i izazovi interkulturalnoga odgoja i obrazovanja u okviru nastave Katoličkoga vjeronauka

Possibilities and Challenges of Intercultural Education within the Framework of Catholic Religious Education

Tomislav Šegina

Sažetak

Tema ovog članka je utemeljenje i prisutnost interkulturalnoga odgoja i obrazovanja u okviru nastave Katoličkoga vjeronauka. Katolički vjeronauk u Republici Hrvatskoj, iako je konfesionalnoga karaktera, u svojem *Kurikulumu* posjeduje elemente interkulturalnosti. To potvrđuje da se prilikom pisanja novoga vjeronaučnog *Kurikuluma* vodilo računa o suvremenim pedagoškim znanstvenim spoznajama koje se odnose na područje *religijske dimenzije interkulturalnosti* i da su u obzir uzete preporuke međunarodnih institucija te preporuke Katoličke Crkve vezane uz spomenutu tematiku. Članak se uz uvod i zaključak sastoji od triju poglavlja. Prvo poglavlje donosi teorijski prikaz utemeljenosti religijske dimenzije interkulturalnog odgoja i obrazovanja, u drugom se poglavlju progovara o ekumenskom i međureligijskom učenju, dok treće poglavlje govori o Katoličkom vjeronauku i religijskoj dimenziji interkulturalnosti unutar gimnazijskog obrazovanja u Republici Hrvatskoj. Članak se temelji na rezultatima dobivenim u sklopu izrade doktorskog rada naslovljenog „Doprinos katoličkoga vjeronauka promicanju religijske dimenzije interkulturalnoga odgoja i obrazovanja unutar gimnazijskoga obrazovanja u Republici Hrvatskoj“.

Ključne riječi: interkulturalni odgoj i obrazovanje, religijska dimenzija interkulturalnoga odgoja i obrazovanja, ekumensko i međureligijsko učenje, kurikulum, Katolički vjeronauk

Abstract

The topic of this article is the foundation and presence of intercultural education within the framework of Catholic Religious Education. Catholic Religious Education in the Republic of Croatia, although confessional in nature, includes elements of interculturality within its Curriculum. This confirms that the drafting of the new Religious Education Curriculum took into account contemporary pedagogical and scientific insights related to the religious dimension of interculturality, as well as the recommendations of international institutions and those of the Catholic Church regarding this topic. In addition to the introduction and conclusion, the article consists of three chapters. The first chapter provides a theoretical overview of the foundation of the religious dimension of intercultural education. The second chapter discusses ecumenical and interreligious learning, while the third chapter focuses on Catholic Religious Education and the religious dimension of interculturality within high certain secondary education programmes in the Republic of Croatia. The article is based on the findings obtained within the framework of the doctoral dissertation „The Contribution of Catholic Religious Education to the Promotion of the Religious Dimension of Intercultural Education within Secondary School Education in the Republic of Croatia“.

Key words: intercultural education, religious dimension of intercultural education, ecumenical and interreligious learning, curriculum, Catholic religious education

Uvod

Ljudi svih generacija doživljavaju da se svijet sve više povezuje. Ne samo da vijesti o događajima iz drugih krajeva svijeta dolaze do nas putem medija nego i mnogi doseljenici iz raznih krajeva dolaze u Europu. Europska društva postaju sve više multikulturalna i religijski pluralna. U ovoj situaciji pluralizam, tolerancija i dijalog važniji su nego ikad. Naučiti živjeti društvenu, kulturološku, etničku, spolnu, religioznu i drugu različitost jedan je od najvećih izazova suvremenoga odgoja. Nužnost suživota s onima koji su različiti poziva sve nas, osobito školu, na novu razinu razmišljanja i djelovanja. U tome sigurno iznimno mjesto pripada potrebi ostvarivanja dijaloga. Dijalog, osobito *međukulturalni dijalog*, smatra se ključem budućnosti. Međukulturalni dijalog obuhvaća razmjenu mišljenja između pojedinaca i skupina različitog etničkog, kulturnog, religijskog podrijetla, uz uzajamno razumijevanje i poštivanje, a neizbježna je i religijska dimenzija toga dijaloga.

Razredni odjeli u mnogim školama nisu više samo multikulturalni, nego su i multireligijski te je upravo zbog toga od temeljne važnosti da demokratska društva rješavaju međureligijska pitanja i putem obrazovanja (UNESCO 2006, 14). Prirodno mjesto unutar školskoga sustava

za učenje o drugim konfesijama, religijama, svjetonazorima i kulturama te za ostvarivanje dijaloga jest religijska nastava. Upravo se zbog toga religijska nastava ne smije zadovoljiti samo poučavanjem teologije matične religije, nego sastavni dio njezina kurikulumu moraju postati i ciljevi koji pridonose *interkulturalnom odgoju i obrazovanju*. Iako Hrvatska nije u toj mjeri multikulturalna kao zapadne europske države, i na nju utječu društvene promjene koje se događaju u tim državama. Kako bi se hrvatsko društvo pripremilo na izazove koje donose društvene promjene, mora prilagoditi vlastiti odgojno-obrazovni sustav. Kao glavni nositelj religijske nastave u hrvatskome odgojno-obrazovnom sustavu, *Katolički vjeronauk* ne može biti izuzet od promjena koje donosi multikulturalno društvo, stoga je potrebno da u svoj kurikulum uvrsti elemente *interkulturalnog odgoja i obrazovanja*.

Zadaća ovog članka¹ je prikazati rezultate istraživanja vezanih uz interkulturalnost i Katolički vjeronauk, koji su dobiveni u sklopu izrade doktorskog rada „Doprinos katoličkoga vjeronauka promicanju religijske dimenzije interkulturalnoga odgoja i obrazovanja unutar gimnazijskoga obrazovanja u Republici Hrvatskoj“ (Šegina 2024). Cilj doktorskog rada bio je istražiti zastupljenost religijske dimenzije interkulturalnoga odgoja i obrazovanja u dijelu kurikulumu za nastavni predmet Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj, koji se odnosi na gimnazijsko obrazovanje, a rad je nastao u sklopu projekta *Religobraz* Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Rezultati doktorskog istraživanja dobiveni su kvantitativnom analizom sadržaja, uzorak je bio *Kurikulum za nastavni predmet Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj*, a jedinica analize kurikulumuška domena. Metoda obrade sastojala se od ispitivanja u svakom godištu svake od četiriju domena u dijelu *Kurikuluma za nastavni predmet Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj* koji se odnosi na gimnazijsko obrazovanje pomoću matrice analize. Na temelju dobivenih rezultata unutar svake domene odredila se frekvencija i relativna učestalost odgojno-obrazovnih ishoda koji sadržavaju elemente *religijske dimenzije interkulturalnoga odgoja i obrazovanja*, frekvencija i relativna učestalost odgojno-obrazovnih ishoda koji sadržavaju elemente *ekumenskog učenja*, frekvencija i relativna učestalost odgojno-obrazovnih ishoda koji sadržavaju

¹ Članak je sažetak doktorskog rada pod naslovom „Doprinos katoličkoga vjeronauka promicanju religijske dimenzije interkulturalnoga odgoja i obrazovanja unutar gimnazijskoga obrazovanja u Republici Hrvatskoj“.

elemente *međureligijskog učenja*, frekvencija i relativna učestalost glagola koji se koriste u ishodima povezanim s *ekumenskim i međureligijskim učenjem* te struktura sadržaja *ekumenskog i međureligijskog učenja* (frekvencija i relativna učestalost tema koje ulaze u okvire *ekumenskog i međureligijskog učenja*). Na kraju svakog godišta te na kraju analize dijela *Kurikuluma za nastavni predmet Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj* koji se odnosi na gimnazijsko obrazovanje, prikazani su i skupni rezultati za sve navedene kategorije te se na temelju dobivenih rezultata izvršilo testiranje hipoteza. Uz uvod i zaključak, ovaj članak sadrži tri poglavlja. U prvim dvama poglavljima i u prvom dijelu trećega poglavlja predstavljaju se spoznaje dobivene u teorijskom dijelu doktorskoga rada, dok drugi dio trećega poglavlja donosi rezultate istraživanja provedenih u analizi dijela *Kurikuluma za nastavni predmet Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj* koji se odnosi na gimnazijsko obrazovanje.

1. Religijska dimenzija interkulturalnoga odgoja i obrazovanja

„U svijetu povećane društvene pokretljivosti, migracija i kulturne izmiješanosti nezaobilazno značenje u pedagoškom i religijsko-pedagoškom djelovanju dobiva interkulturalna kompetencija i učenje za život u jednom, sve više globalno povezanom, svijetu“ (Filipović 2017, 127). Obrazovne ustanove, osobito škole, imaju važnu ulogu u promicanju interkulturalnoga obrazovanja i dijaloga, uključujući i njegovu religijsku dimenziju (Malović i Vujica 2021, 3).

1.1. Interkulturalizam u nastavi

Suvremeni *interkulturalizam* u znanstvenoj teoriji te u javnoj i obrazovnoj politici javlja se u prošlom stoljeću u Sjedinjenim Američkim Državama kao izraz pragmatična interesa za međunarodno približavanje većinskih i manjinskih etničkih skupina (Katunarić 1991, 117). U Europi se ideja *interkulturalizma* javlja 1970-ih i 1980-ih godine, kada Vijeće Europe i Europska zajednica postaju svjesni učinaka demografskoga rasta doseljeničkih zajednica na multietničko i multikulturalno obilježje europskih društava (Sablić 2014, 15). Američki kao i europski *interkulturalizam* glavni naglasak stavljaju na obrazovanje i integraciju djece migranata i pripadnika starosjedilačkih naroda u matični školski

sustav. Osnovni cilj te vrste interkulturalizma je afirmirati kulturalni i skupni identitet drugih te smanjiti predrasude i diskriminaciju (Sablić 2014, 17-18). Osim na pojam *interkulturalizam*, u literaturi možemo naići i na pojam *multikulturalizam*. Terminima *multikulturalizam* i *multikulturalno obrazovanje* najčešće se koriste autori anglosaksonskoga govornog područja, dok se terminima *interkulturalizam* i *interkulturalno obrazovanje* koriste europski autori (Sablić 2014, 20). U novije doba dolazi do izjednačavanja tih termina te se oni koriste kao sinonimi. Ipak, treba voditi računa o razlici između tih pojmova. *Multikulturalizam* je politika utemeljena na prihvatanju činjenice postojanja različitih kultura u nekoj državi ili društvu kojom se nastoji postići miješanje ili koegzistencija tih kultura (Čačić-Kumpes 2004, 151). „*Interkulturalnost* nasuprot *multikulturalnosti* stavlja naglasak na interaktivnu dimenziju i sposobnost entiteta da ostvaruju zajedničke projekte, da prihvaćaju podijeljene odgovornosti i stvaraju zajedničke identitete“ (Sablić 2014, 23). Kada se govori o *interkulturalnom odgoju i obrazovanju* misli se prije svega na pedagogiju te na njezine ciljeve, sadržaje, nastavni proces, nastavne programe, vrednovanje i materijale koji služe za razvijanje *interkulturalne kompetencije* (Piršl i sur. 2016, 47). Interkulturalni odgoj i obrazovanje ne sastoji se samo od prijenosa znanja o drugoj kulturi. „Da bismo nekoga prihvatili, nije dovoljno samo poznavati ga, nego je potrebno biti u odnosu s njim“ (Piršl i sur. 2016, 47-48). Kao što je već spomenuto, zadaća interkulturalnoga odgoja i obrazovanja jest razvijanje *interkulturalne kompetencije* kod učenika. Pri određivanju *interkulturalne kompetencije* potrebno je jasno definirati pojam kompetencije. „Kompetencija podrazumijeva posjedovanje odgovarajućih vještina, sposobnosti i znanja koji nam dopuštaju adekvatno ponašanje u specifičnom kontekstu. Obuhvaća kognitivnu (znanje), funkcionalnu (primjena znanja), osobnu (ponašanje) i etičku (načela i vrijednosti u ponašanju) dimenziju i ne ovisi samo o jednoj dimenziji, već o međusobnom spletu svih navedenih dimenzija“ (Piršl i sur. 2016, 145). Publikacija Vijeća Europe pod nazivom *Razvijanje interkulturalne kompetencije kroz obrazovanje* predstavlja interkulturalnu kompetenciju kao kombinaciju znanja, vještina i stavova koji učenicima omogućuju da razumiju i poštuju ljude koji pripadaju različitim kulturama, da reagiraju primjereno i s poštovanjem u komunikaciji s takvim ljudima, da s njima uspostavljaju pozitivne i konstruktivne odnose te da razumiju sebe i vlastitu kulturalnu pripadnost kroz susrete s kulturalnom različitosti (Jackson 2014, 34-35).

1.2. Religija kao sastavni dio interkulturalnoga odgoja i obrazovanja

Do 2001. godine smatralo se da proučavanje religijskih uvjerenja i svjetonazora ne ulazi u sferu javnih institucija te zbog toga interkulturalno obrazovanje u javnim školama Europe nije uključivalo religijsku dimenziju (Rukavina Kovačević 2016, 146). Teroristički napadi na samom početku 21. stoljeća (New York, Bali, Casablanca, Jakarta itd.) pitanje razumijevanja religijske raznolikosti i oblikovanja religijskog identiteta učenika u javnim školama doveli su u kontekst političke, društvene, kulturalne i obrazovne agende diljem svijeta (Rukavina Kovačević 2016, 146). U Republici Hrvatskoj govor o *religijskoj dimenziji interkulturalnosti* je sve donedavno bio gotovo u potpunosti zanemaren. Osim u nekoliko članaka i knjiga, i to od strane katehetičara i religijskih pedagoga, sve do projekta *Religobraz* (2020. – 2024.), ta tema nije bila obrađivana sustavno i cjelovito. Cilj toga projekta bio je istražiti doprinos religijskog obrazovanja u školama u Hrvatskoj odgoju i obrazovanju za suživot u multikulturalnome društvu. Istraživanja su provedena na razini kurikuluma predmeta koji posreduju religijska znanja te na razini interkulturalnih kompetencija samih nastavnika (Razum i dr. 2024). Zbog naseljavanja doseljenika koji pripadaju nekršćanskim religijama (muslimani, budisti, hindusi itd.), u Europi religijska pripadnost postaje sve veći društveni problem (Filipović 2021, 552). „Budući da je religija u većini zemalja iz kojih su došli migranti vrlo važan aspekt života, sekularna europska društva morala su se nanovo suočiti s pitanjem značenja i uloge religije. Europska društva potisnula su vjeru u područje privatnog života pojedinaca i isključile su je iz javnog područja. Doseljenicima je, naprotiv, bila važna zajednica te kolektivno i javno iskazivanje religioznosti“ (Filipović 2021, 552). Zbog naglog povećanja kulturalne različitosti, javila se potreba stvaranja društva koje je otvoreno prema razlikama, ali koje istodobno ostaje stabilno. Vlasti u mnogim europskim državama postale su svjesne da je za stvaranje takva društva potrebno izraditi zajedničke smjernice za obrazovanje građana koje će promicati zajedničke europske vrijednosti, kao što su ljudska prava i temeljne slobode, nenasilje, jednakost mogućnosti, poštivanje drugoga i solidarnost, očuvanje okoliša i uravnoteženi razvoj, osobna odgovornost i slično. U tom kontekstu, interkulturalno obrazovanje postaje nezaobilazan čimbenik koji omogućuje prevladavanje napetosti i sukoba te razvijanje poštovanja za ljude pripadnike druge kulture i

religije (Mandarić i Razum 2015, 143-144). Djeca i mladi u svojoj se okolini susreću s ljudima različitih religijskih opredjeljenja te ih je stoga potrebno naučiti kako te osobe smjestiti unutar vlastitog mentalnog sklopa, ne napuštajući svoj identitet i svoju tradiciju. Mladim ljudima potrebno je pružiti mogućnost stjecanja znanja i interpretacijskih kompetencija koje će im omogućiti da prepoznaju, razumiju i poštuju svoje i tuđe religijsko podrijetlo (Razum i Jurišić 2022, 217-218). Upravo je zbog toga od iznimne važnosti da demokratska društva rješavaju međureligijska pitanja i putem obrazovanja (UNESCO 2006, 14). Govor o religijskoj dimenziji interkulturalnoga odgoja i obrazovanja sastavni je dio europske obrazovne literature i dokumenata (Razum i Jurišić 2020). „U recentnoj europskoj literaturi rabe se različiti termini kojima se opisuje i pojašnjava religijska dimenzija interkulturalnoga obrazovanja: «the religious dimension of intercultural education», «religion education», «teaching about religions», «teaching about religions and beliefs» i sl.“ (Razum i dr. 2021, 605). U promišljanju o religijskoj dimenziji interkulturalnoga odgoja i obrazovanja ističe se važnost znanja, stavova i vještina. Znanje (povijesno, lingvističko, kulturalno, religijsko) nužno je za razumijevanje i poštivanje drugih. Bez poznavanja i razumijevanja drugih nema ni pravog dijaloga (Razum i dr. 2021, 606). Religija može dati svoj doprinos međukulturalnome dijalogu samo ako u javnom prostoru postoji sloboda vjere. Branjenje javnog ispovijedanja vjere i upoznavanja javnosti s istinama vjere negativno utječe na mogućnost plodnog dijaloga i djelotvorne suradnje između razuma i religijske vjere (Razum 2017, 564-565). Budući da je dijalog rezultat poznavanja i razumijevanja, škole bi trebale preuzeti obvezu religijskog opismenjavanja nužnog za razumijevanje kulturalnih, društvenih i političkih procesa. Međutim, samo znanje o religijama nije dovoljno. Poučavanje religije ne podrazumijeva samo stjecanje teorijskog znanja nego i pružanje pomoći učenicima u njihovu osobnom traženju smisla (Razum i dr. 2021, 607). „Mogli bismo se složiti da su prihvatljivi oni oblici religijskoga učenja koji ne nude samo informacije o velikim svjetskim religijama nego i sučeljavanje s izazovnom snagom konkretne, kvalitetno i autentično predstavljene religije/vjere, kako bi učenici mogli izgrađivati vlastite zrele stavove s obzirom na religijska pitanja“ (Razum i dr. 2021, 607-608). Stručne rasprave o religijskoj dimenziji interkulturalnoga obrazovanja potaknule su raspravu i o temi nereligijskih uvjerenja. Vijeće Europe 2008. godine prihvatilo je uz religijska i nereligijska uvjerenja kao važan doprinos obrazovanju za demokratsko građanstvo, ljudska

prava i interkulturalni dijalog. Prema *Preporuci Odbora ministara državama članicama o dimenziji religijskih i nereligijskih uvjerenja unutar interkulturalnoga obrazovanja* (2008.), ciljevi *religijske dimenzije* interkulturalnoga odgoja i obrazovanja su sljedeći:

- „razvoj tolerancije i poštovanja prava na određeno uvjerenje i stavove temeljene na priznavanju urođenog dostojanstva i temeljnih sloboda svakog čovjeka

- njegovanje senzibiliteta spram raznolikosti religijskih i nereligijskih uvjerenja

- promicanje komunikacije i dijaloga između pripadnika različitih kulturalnih, religijskih i nereligijskih sredina

- promicanje znanja o različitim aspektima vjerske raznolikosti (simboli, ustaljene prakse itd.)

- razvoj vještina kritičke procjene i promišljanja s obzirom na razumijevanje perspektiva i načina života karakterističnih za različita religijska i nereligijska uvjerenja

- borba protiv predrasuda i stereotipa koji se odnose na razlike koje čine prepreke međukulturalnom dijalogu te obrazovanje, kojim se poštuje jednakost dostojanstva svih pojedinaca

- razvoj sposobnosti nepristrane analize i tumačenja mnogih različitih podataka koji se odnose na raznolikost religijskih i nereligijskih uvjerenja učenika, ne dovodeći u pitanje vjeronauk koji se pruža izvan sfere javnog obrazovanja“ (Parliamentary Assembly of Council of Europe 2008, br. 5).

Odgojno-obrazovni preduvjeti, koje je potrebno osigurati prilikom promicanja religijske dimenzije interkulturalnoga odgoja i obrazovanja su sljedeći:

- „senzibilitet s obzirom na jednakost dostojanstva svakog pojedinca

- priznavanje ljudskih prava kao vrijednosti koje se trebaju primjenjivati bez obzira na religijske i kulturalne razlike

- dijalog pojedinaca i sposobnost postavljanja sebe na tuđe mjesto s ciljem razvoja okruženja u kojem se njeguju međusobno povjerenje i razumijevanje

- suradničko učenje u koje mogu biti uključeni i sudjelovati pripadnici svih tradicija

- pružanje sigurnog prostora za učenje u kojem se potiče izražavanje bez straha od osuđivanja ili izrugivanja“ (Parliamentary Assembly of Council of Europe 2008, br. 7. 1.).

Stavovi koje je potrebno promicati u okviru religijske dimenzije interkulturalnoga odgoja i obrazovanja su sljedeći:

- „prepoznavanje mjesta koje religijska i nereligijska uvjerenja zauzimaju u javnoj sferi i školama, u vidu teme za raspravu i promišljanje
- vrednovanje kulturalne i vjerske raznolikosti, kao i socijalne kohezije
- priznavanje činjenice da su različite religijske i humanističke tradicije duboko utjecale na razvoj Europe, i da to i dalje čine
- promicanje uravnoteženog pristupa u predstavljanju uloge religije i drugih uvjerenja u povijesti i kulturnoj baštini
- prihvaćanje činjenice da su religijska uvjerenja često važan dio osobnog identiteta
- spoznaja da je iskazivanje vjerske opredijeljenosti u školi, bez razmetanja ili prozelitizma, uz dužno poštovanje drugih osoba, javnog reda i ljudskih prava, kompatibilno sa sekularnim društvom i odgovarajućom autonomijom države i religije
- prevladavanje predrasuda i stereotipa o religijskim i nereligijskim uvjerenjima, osobito onih koji se odnose na prakse manjinskih skupina i imigranata, s ciljem razvoja društva temeljenog na solidarnosti“ (Parliamentary Assembly of Council of Europe 2008, br. 6).

2. Ekumensko i međureligijsko učenje

Pretpostavke podučavanja religijske dimenzije interkulturalnoga odgoja i obrazovanja ne pronalazimo samo u svjetovnim dokumentima nego temelje za takvu vrstu odgoja i obrazovanja možemo pronaći i u dokumentima Katoličke Crkve (Zečević Božić i Kovač 2021). Crkveni dokumenti koji se u prvom redu bave ekumenskim i međureligijskim dijalogom sadrže i dijelove u kojima se ukazuje na potrebu učenja o različitim kršćanskim zajednicama, religijama, novim religijskim pokretima i svjetonazorima. Religijska pedagogija tu vrstu učenja naziva *ekumensko i međureligijsko učenje*.

2.1. Ekumensko učenje

Prije nego što se pojasni pojam *ekumensko učenje*, potrebno je definirati pojam *ekumenizam*. Riječ *ekumenizam* potječe od grčke riječi *oikouménē*, koja označava čitav nastanjen svijet. Ponekad se tim izrazom opisuju nastojanja kojima se promiče sklad i suradnja među pripadnicima različitih religija ili čak svih naroda (Henn 2009, 257). U Katoličkoj Crkvi pojam *ekumenizam* tumači se u duhu Drugoga vatikanskog koncila.

„Pod ‘ekumenskim pokretom’ shvaćaju se djelatnosti i pothvati koji se u skladu s različitim potrebama Crkve i okolnostima vremena pokre-

ću i usmjeruju prema promicanju jedinstva kršćana; to su prije svega svi napori da se uklone riječi, sudovi i djela koji po pravednosti i istini ne odgovaraju stanju odijeljene braće te tako otežavaju njihove uzajamne odnose; zatim u religioznom duhu upriličeni skupovi kršćana iz raznih Crkava ili zajednica i na njima zapodjenut 'dijalog' između prikladno upućenih stručnjaka, u kojemu svaki od njih dublje objašnjava nauk svoje zajednice i jasno pokazuje njegova obilježja" (Drugi vatikanski koncil UR, 2008, 239).

Do Drugoga vatikanskog koncila Katolička Crkva zastupala je mišljenje da je smisao ekumenskoga pokreta povratak drugih kršćanskih konfesija u „krilo“ Katoličke Crkve (Hilger i dr. 2009, 388). Tek s Drugim vatikanskim koncilom i dekretom o ekumenizmu pod nazivom *Unitatis redintegratio* dolazi do promjene u katoličkome shvaćanju ekumenizma. Nakon dekreta o ekumenizmu Katolička Crkva objavljuje još neke dokumente važne za ekumensko djelovanje: *Ekumenski direktorij* (izlazi u dva dijela, 1967. i 1970.), *Direktorij za primjenu načela i normi o ekumenizmu* (1993.), encikliku Ivana Pavla II. *Ut unum sint* (1995.) te dokument *Biskup i jedinstvo kršćana: ekumenski vademecum* (2020.). Ekumenski dokumenti Katoličke Crkve u smjernice za provođenje ekumenizma uvrštavaju i katehezu kao jedan od načina promicanja ekumenizma, navodeći potrebu upoznavanja naučavanja i povijesti, duhovnog i bogoštovnog života te religijske psihologije i kulture nekatoličkih kršćanskih Crkava i zajednica.² Katehetski dokumenti Katoličke Crkve, poput *Općeg katehetskog direktorija* (1971.), apostolske pobudnice *Catechesi tradendae* (1971.), *Općeg direktorija za katehezu* (1997.), *Direktorija za katehezu* (2020.), dokumenta *Radosno naviještanje evanđelja i odgoj u vjeri* (1983.) i dokumenta *Vjeronauk u školi* (1976.), navode kako su kateheza i vjeronauk u školi pozvani prihvatiti ekumensku dimenziju te na taj način pridonijeti ekumenskom dijalogu koji je zadaća svih kršćana. To će učiniti ponajprije jasnim i cjelovitim izlaganjem nauka Katoličke Crkve, promicanjem poznavanja sličnosti i razlika između različitih kršćanskih konfesija te promicanjem tolerancije i pobuđivanjem želje za jedinstvom.³

² Usp. *Unitatis redintegratio* br. 6 i 9, *Ekumenski direktorij II.* br. 1 i 2, *Direktorij za primjenu načela i normi o ekumenizmu* br. 55, 61, 188, 189 i 190, *Biskup i jedinstvo kršćana: ekumenski vademecum* br. 11.

³ Usp. *Opći katehetski direktorij* br. 27, *Catechesi tradendae* br. 32 i 33, *Opći direktorij za katehezu* br. 74 i 97, *Direktorij za katehezu* br. 344, 345 i 346, *Radosno naviještanje evanđelja i odgoj u vjeri* br. 42, *Vjeronauk u školi* br. 2.5.1. i 2.7.1.

Sukladno navedenomu shvaćanju ekumenizma, pod pojmom *ekumensko učenje* podrazumijeva se učenje o različitim kršćanskim konfesijama. U Republici Hrvatskoj na nastavi Katoličkoga vjeronauka taj se pojam odnosi na učenje o pravoslavnim Crkvama i o Crkvama reformacijske baštine. Na temelju smjernica koje donose crkveni ekumenski i katehetski dokumenti religijska pedagogija definira konkretne ciljeve ekumenskoga učenja koji bi se trebali ostvariti u radu s učenicima i katehizandima. Zbog inkluzivnoga modela shvaćanja odnosa religijske pedagogije i katehetike, smjernice crkvenih dokumenata kojima se potiče ekumensko učenje mogu se primijeniti i na školski vjeronauk. U nastavku donosimo ciljeve ekumenskoga učenja u Republici Hrvatskoj religijskoga pedagoga Marka Pranjica:

- upoznavanje s osnovnim karakteristikama kršćanstva, njegovim naukom i tradicijom te s primjenom kršćanskih religijskih vrednota na konkretan život
- poznavanje katoličanstva, pravoslavlja i protestantizma (sličnosti, razlike, razlozi njihova nastanka)
- poznavanje glavnih blagdana svake od konfesija te mogućnost sudjelovanja na slavljinama tih blagdana (u mjeri u kojoj pripadnici pojedine konfesije to žele)
- shvaćanje da religioznost nije samo vanjska manifestacija nego i intenzivan unutarnji život
- njegovanje solidarnosti (na materijalnome i na duhovnome području)
- promicanje interakcije dijaloga i navještaja (u ozračju povjerenja, služenja i poštovanja te bez prozelitizma) (Pranjic 1996, 39-40).

2.2. Međureligijsko učenje

Temeljni pojam za razumijevanje međureligijskoga učenja jest *međureligijski dijalog*. Tu je riječ „o dijalogu između vjernika različitih religija, koji su uvjereni u istinitost svojih vjerovanja, a koji ipak žele uspostaviti i nastaviti dijalog o sadržajima i posljedicama svojih religijskih uvjerenja s osobama koje drukčije vjeruju“ (Roest Crollius 2009, 191). Dijalog ne označuje samo razgovor nego i sveukupnost međureligijskih odnosa s osobama i zajednicama drugih vjerovanja s namjerom međusobnog upoznavanja (Kongregacija za katolički odgoj, 2016, br. 13). Unutar Katoličke Crkve prepoznavanje i institucionalno prihvaćanje dijaloga dogodilo se na Drugome vatikanskom koncilu, osobito *Deklaracijom o odnosu Katoličke Crkve prema nekršćanskim religijama Nostra aetate* (1965.). Ta je deklaracija bila reakcija Katoličke Crkve na društvene promjene koje

su se u svijetu događale prije toga već nekoliko desetljeća (proces kulturalnoga, ekonomskoga, transportnoga i migracijskoga povezivanja). Osim prema nekršćanskim religijama, koncilski dokumenti pozvali su katolike i na dijalog s pripadnicima drugih svjetonazora (ateisti, agnostici). To je osobito vidljivo u *Pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenome svijetu Gaudium et spes* (1965.). Može se ustvrditi da je na Drugome vatikanskom koncilu dijalog prepoznat kao jedan od temeljnih postulata suživota, utemeljen na poznavanju bez predrasuda te na poštovanju drugog, njegova osobnog dostojanstva i njegovih prava (Bižaca 2013, 150). Koncilski oci shvatili su da međureligijski dijalog, uz društveno i kulturalno, mora imati i teološko utemeljenje. Drugi vatikanski koncil pretpostavlja da religije nisu tek nakupine zabluda i zala, već da u njima ima značajnih duhovnih vrijednosti koje mogu obogatiti i kršćanske sugovornike (Bižaca 2013, 152). Osim koncilskim dokumentima, Katolička Crkva naglasila je važnost dijaloga i enciklikom pape Pavla VI. naslovljenom *Ecclesiam suam* (1964.). Unutar te enciklike službeno se pojavljuje kategorija dijaloga i to pod imenom *razgovor*. Taj temeljni način ophođenja katolika s čitavim svijetom papa Pavao VI. utemeljuje teološki. On u dijalogu vidi nastavak i odraz spasenjskog dijaloga između Boga i ljudi (Bižaca 2013, 150-151). U četirima poslijekoncilskim desetljećima, međureligijski dijalog postao je važna odrednica života i djelovanja Katoličke Crkve. Za razliku od vremena Drugoga vatikanskog koncila, kada se o tome kako bi dijalog trebao izgledati nije znalo ništa ili se znalo veoma malo, u poslijekoncilskome se vremenu skupilo mnogo dijaloškoga iskustva te se uspjelo ponuditi detaljnije konture dijaloga:

- sudionici u dijalogu međusobno komuniciraju na razini temeljne jednakosti te nitko ne zahtijeva da drugi sugovornik prizna njegovu tradiciju istinitijom
- sudionici dijaloga ne ostavljaju po strani vlastito vjersko uvjerenje
- međureligijski dijalog teži boljem međusobnom razumijevanju i stvaranju prijateljskih odnosa, smanjenju napetosti i oružanih konflikata
- dijalog među ljudima različitih religijskih tradicija pokušava ostvariti jednu dublju razinu na kojoj se događa osluškivanje i dublje otkriće tudašnjih religijskih uvjerenja
- susrećući uz pomoć dijaloga dragocjene elemente nadahnute Duhom Svetim, kršćani i drugi pozvani su produbiti vlastito religiozno predanje (Bižaca 2013, 156-157).

Dokumenti Katoličke Crkve koji se bave međureligijskim dijalogom, poput deklaracije *Nostra aetate* (NA), pastoralne konstitucije *Gaudium et spes* (GS), dokumenata *Kršćanstvo i religije*, *Odgajati za međukulturalni dijalog u katoličkoj školi*, *Fratelli tutti* i *Identitet katoličke škole za kulturu dijaloga*, ponajprije ukazuju na važnost i potrebu dijaloga kao načina ostvarivanja mira i suživota među pripadnicima različitih religija i kultura, ali uz očuvanje vlastita identiteta.⁴ Noviji dokumenti izravno spominju kako bi međureligijski dijalog trebao biti dio odgoja i obrazovanja te kako djeca i mladi trebaju imati pristup upoznavanju vlastite religije kao i tuđih religija. U katehetskim dokumentima Katoličke Crkve (*Opći katehetski direktorij*, *Catechesi tradendae*, *Opći direktorij za katehezu*, *Direktorij za katehezu*, *Radosno naviještanje evanđelja i odgoj u vjeri*, *Vjeronauk u školi*), kod govora o različitim religijama i svjetonazorima, kateheza i vjeronauk u školi smatraju se u prvom redu sredstvom učvršćivanja vlastita identiteta i pripreme za evangelizacijsko nastojanje, ali i kao sredstvo odgoja za dijalog, međusobno upoznavanje i miran suživot.⁵

Sukladno navedenom shvaćanju međureligijskoga dijaloga, pod pojmom *međureligijsko učenje* podrazumijeva se učenje o religijama koje su različite u odnosu na vlastitu religiju. U Republici Hrvatskoj na nastavi Katoličkoga vjeronauka taj se pojam odnosi na učenje o nekršćanskim religijama poput židovstva, islama, hinduizma, budizma itd. Osim učenja o tradicionalnim nekršćanskim religijama, pod taj se pojam uvrštava i učenje o sljedbama i novim religijskim pokretima te učenje o različitim nekršćanskim svjetonazorima, kao što su npr. ateizam i agnosticizam. Zahvaljujući poticajima dokumenata Katoličke Crkve ta vrsta učenja ušla je u programe Katoličkoga vjeronauka i kateheze. Prema Marku Pranjiću, ciljevi međureligijskoga učenja u Republici Hrvatskoj bili bi sljedeći:

- upoznavanje s osnovnim karakteristikama židovstva i islama, s njihovom tradicijom i naukom te s primjenom njihovih religijskih vrednota na konkretan život
- poznavanje glavnih židovskih i islamskih blagdana, njihova značenja, oblika slavljenja te nastojanje da se u njima sudjeluje (u mjeri u kojoj pripadnici tih religija to žele)

⁴ Usp. *Nostra aetate* br. 1, 2 i 3, *Gaudium et spes* br. 19 i 21, *Kršćanstvo i religije* br. 2 i 102, *Odgajati za međukulturalni dijalog u katoličkoj školi* br. 8, 18 i 50, *Fratelli tutti* br. 217, *Identitet katoličke škole za kulturu dijaloga* br. 2 i 27.

⁵ Usp. *Opći katehetski direktorij* br. 28, *Catechesi tradendae* br. 34, *Opći direktorij za katehezu* br. 193, 194, 199, 200 i 201, *Direktorij za katehezu* br. 53, 54, 322, 325, 347, 348, 349, 350, 351, 352 i 353, *Radosno naviještanje evanđelja i odgoj u vjeri* br. 42, *Vjeronauk u školi* br. 2.5.1. i 2.7.1.

- shvaćanje da religioznost nije samo vanjska manifestacija nego i intenzivan nutarnji život
- njegovanje solidarnosti (na materijalnome i na duhovnome području)
- promicanje interakcije dijaloga i navještaja (u ozračju povjerenja, služenja i poštovanja te bez prozelitizma) (Pranjić 1996, 39-40).

3. Katolički vjeronauk i religijska dimenzija interkulturalnosti unutar gimnazijskog obrazovanja u Republici Hrvatskoj

Kulturalna raznolikost u Europi višestoljetno je nasljeđe i posljedica povijesnih kretanja i miješanja stanovništva. Religijske i kulturalne razlike unutar Europe počele su se osobito povećavati nakon ekonomskih migracija šezdesetih i sedamdesetih godina, a kulminirale su aktualnim migracijama koje su potaknute ratnim, ekonomskim i klimatskim razlozima. Navedene promjene s kojima se suočavaju europska društva na osobitu kušnju stavljaju odgojno-obrazovne sustave. Obrazovne vlasti europskih država postaju sve svjesnije važnosti uključivanja interkulturalnih sadržaja u kurikulumе svih nastavnih predmeta. I predmeti koji se bave religijskim odgojem i obrazovanjem sve više naglasak stavljaju na religijsku dimenziju kulture i religijski pluralizam. „Kao što u Europskoj uniji nema jedinstvenog odgojno-obrazovnog sustava, tako nema ni jedinstvenog modela religijskog obrazovanja. Odgoj i obrazovanje u nadležnosti je svake pojedine zemlje članice“ (Mandarić i Barudžija 2022, 110). Interkulturalna dimenzija religijske nastave ima različita lica u različitim europskim zemljama, a to ponajprije ovisi o stanju kulturalnog pluralizma kao i razvijenosti interkulturalnih stavova u pojedinim društvima (Filipović i Barić 2022, 135). Iako se u raspravu o njemu može krenuti s posve različitih polazišta, čini se da postoji opće slaganje glede nužnosti religijskoga odgoja i obrazovanja unutar školskoga sustava. Nejasnoće i razlike javljaju se kada se počne raspravljati o njegovu modelu i njegovim ciljevima. I u Republici Hrvatskoj unutar školskoga sustava postoji predmet preko kojega se ostvaruje religijski odgoj i obrazovanje. U hrvatskome školskom sustavu taj se predmet naziva *Vjeronauk*, a izvodi se kao monokonfesionalni (monoreligijski) model u više konfesionalnih inačica. Najzastupljenija je inačica *Katolički vjeronauk*, a u hrvatskome se odgojno-obrazovnome sustavu nalazi od školske godine 1991./1992.

3.1. Religijska dimenzija interkulturalnosti unutar Kurikula nastavnog predmeta Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj

Kurikulum nastavnog predmeta Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj odobren je 25. siječnja 2019. godine (Ministarstvo znanosti i obrazovanja 2019). U tom se dokumentu navodi da je jedna od svrha toga predmeta upoznavanje učenika s naukom i odnosom Katoličke Crkve prema drugim konfesijama, religijama i svjetonazorima te kako je Katolički vjeronauk ekumenski i dijaloški vrlo otvoren po svom odgojno-obrazovnom pristupu, sadržajima i ciljevima. „Zadaća mu je učenike odgajati za istinski ekumenizam i poštovanje prema pripadnicima drugih kršćanskih Crkava i zajednica te za iskreni dijalog i suživot s pripadnicima različitih religija i svjetonazora, poštujući njihova uvjerenja, stavove i tradicije“ (Ministarstvo znanosti i obrazovanja 2019, 5). Promičući vrijednosti poput snošljivosti i dijaloga te ističući potrebu poštovanja temeljnih ljudskih prava i sloboda drugih ljudi te sudjelovanjem u izgradnji mira i općeg dobra, Katolički vjeronauk pridonosi cjelovitu odgoju učenika, humaniziranju škole i izgradnji civilizacije ljubavi. Na satovima Katoličkog vjeronauka „učenicima se omogućuje upoznavanje, stjecanje, čuvanje i razvijanje vlastitog vjerskoga, kulturnoga i nacionalnoga identiteta te poznavanje i poštivanje identiteta drugih pojedinaca i skupina, promičući istodobno međukulturalni dijalog i suradnju u suvremenome pluralističkom društvu i globaliziranome svijetu“ (Ministarstvo znanosti i obrazovanja 2019, 5). Jedan od temeljnih kurikulumskih odgojno-obrazovnih ciljeva navodi kako bi Katolički vjeronauk trebao omogućiti da svaki učenik „poznaje temeljna obilježja različitih religija, konfesija i svjetonazora te promiče razumijevanje i poštovanje drukčijih razmišljanja, stavova, tradicija i životnih odluka“ (Ministarstvo znanosti i obrazovanja 2019, 70). Temeljni sadržaji i ishodi Katoličkog vjeronauka strukturirani su u četiri domene: *Čovjek i svijet u Božjem naumu*, *Riječ Božja i vjera Crkve u životu kršćana*, *Kršćanska ljubav i moral na djelu* te *Crkva u svijetu*. Prva domena učenicima, osim odgovora koje daje katolička vjera, omogućuje „razumijevanje svijeta i čovjeka na temelju drugih religija i uvjerenja. Sve to služi stalnome razvoju vlastite vjere, ali i prihvaćanju onih koji temelje života čovjeka i svijeta vide iz neke druge religijske ili filozofijske perspektive“ (Ministarstvo znanosti i obrazovanja 2019, 9). Druga domena pomaže učenicima da na temelju

biblijskih tekstova i temeljnih kršćanskih sadržaja najvažnija suvremena ljudska iskustva osvijetle biblijskim značenjem te da na temelju njih izgrađuju svoj vjerski i kulturni identitet, usvajaju kršćanske vrijednosti i uče se odnositi prema sebi, drugima i svemu što ih okružuje. Treća domena uz upoznavanje s temeljima kršćanskoga i katoličkoga morala pred učenike donosi i „misli onih koji o određenim moralnim ili etičkim pitanjima imaju drukčije mišljenje od Katoličke Crkve, neovisno radilo se o etičkim pitanjima (abortus, rodna ideologija, pitanje istospolnih zajednica i drugo) ili kada je riječ o gospodarstvu i javnoj politici (pitanje korupcije, nepravedne podjele dobara, siromaštvo i drugo)“ (Ministarstvo znanosti i obrazovanja 2019, 11). Četvrta domena, osim upoznavanja učenika s utjecajem kršćanstva na povijest i sadašnjost te na kulturu, jezik i umjetnost, omogućuje učenicima istraživanje utjecaja „različitih religija, ali i drugih društvenih i kulturnih ideja koje su utjecale na hrvatsko društvo“ (Ministarstvo znanosti i obrazovanja 2019, 11). Produbljivanjem spoznaja o drugim svjetonazorima, kulturama i religijama, učenici se osposobljavaju za ekumenski i dijaloški pristup drugima i drukčijima. Takvo poznavanje sadržaja omogućuje učenicima „čuvanje i razvijanje vlastitoga te upoznavanje i poštivanje tuđega kulturnoga, nacionalnoga i vjerskoga, odnosno religioznoga identiteta“ (Ministarstvo znanosti i obrazovanja 2019, 12). Katolički vjeronauk promicanjem izvanučioničke nastave, poput posjeta različitim vjerskim zajednicama ili sudjelovanja u ekumenskim projektima, omogućuje da se znanje o različitim interkulturalnim temama iskustveno stječe. U dijelu *Kurikuluma* koji govori o učenju i podučavanju predmeta nalazi se i posebno poglavlje koje se bavi interreligijskim i interkulturalnim poučavanjem i učenjem. U njemu se može pronaći tvrdnja kako u sadržaje i ciljeve Katoličkog vjeronauka treba ubrajati i „osnovne spoznaje o drugim religijama, posebno židovstvu i islamu te poznavanje njihove religijske prakse“ (Ministarstvo znanosti i obrazovanja 2019, 170). Nastava Katoličkog vjeronauka „ne smije zaboraviti niti susret učenika s drukčijim svjetonazorima i filozofijskim te drugim kulturnim obilježjima svijeta u kojemu oni žive. Temeljna teza takvoga interkulturalnog poučavanja i učenja jest odsutnost bilo kakvog obilježja arogancije prema drukčijemu i drugomu, što je preduvjet razvijanju kritički promišljenoga i otvorenoga dijaloga i tolerancije učenika u odnosu na ljude i svijet u kojemu žive“ (Ministarstvo znanosti i obrazovanja 2019, 170).

3.2. Kvantitativna analiza religijske dimenzije interkulturalnosti u Kurikulumu nastavnog predmeta Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj u dijelu koji se odnosi na gimnazijsko obrazovanje

U istraživačkom dijelu doktorskog rada (Šegina 2024, 63-169) nalazi se prikaz rezultata istraživanja kojim se prikazalo u kojoj mjeri novi *Kurikulum nastavnog predmeta Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj* u dijelu koji se odnosi na gimnazijsko obrazovanje sadrži odgojno-obrazovne ishode koji obrađuju sadržaje vezane uz različite kršćanske konfesije, religiju, velike svjetske religije, sljedbe i nove religijske pokrete, ateizam, agnosticizam, ekumenizam i međureligijski dijalog, kojim razinama znanja pripadaju odgojno-obrazovni ishodi povezani s religijskom dimenzijom interkulturalnosti te u kakvom su odnosu sadržaji vezani uz ekumensko učenje u odnosu na sadržaje vezane uz međureligijsko učenje.

Kurikulum za gimnazijsko obrazovanje sastoji se od ukupno 291 odgojno-obrazovnog ishoda (iz razrade ishoda), od kojih 41 sadrži elemente religijske dimenzije interkulturalnoga odgoja i obrazovanja. Religijska dimenzija interkulturalnoga odgoja i obrazovanja najzastupljenija je u prvom razredu gimnazije te u domenama *Crkva u svijetu* (domena D) i *Čovjek i svijet u Božjem naumu* (domena A). Sadržaji religijske dimenzije interkulturalnoga odgoja i obrazovanja najmanje su prisutni u trećem razredu gimnazije te u domenama *Riječ Božja i vjera Crkve u životu kršćana* (domena B) i *Kršćanska ljubav i moral na djelu* (domena C). Unutar religijske dimenzije interkulturalnoga odgoja i obrazovanja ekumensko učenje⁶

⁶ Ekumensko učenje (odgojno-obrazovni ishodi iz razrade ishoda):

SŠ KV B. 1. 2.

Učenik objašnjava katoličke istine o Blaženoj Djevici Mariji te razumije tumačenja Marijina lika kod drugih kršćana.

SŠ KV B. 2. 2.

Učenik objašnjava pojam, nastanak, važnost i ciljeve ekumenizma.

Učenik prosuđuje važnost molitve za jedinstvo svih kršćana.

SŠ KV D. 2. 1.

Učenik objašnjava uzroke i posljedice Istočnoga raskola 1054. godine.

SŠ KV D. 2. 2.

Učenik objašnjava uzroke i posljedice Zapadnoga raskola.

Učenik imenuje važnije reformatore (Martin Luther, Jean Calvin, Ulrich Zwingli) i objašnjava obilježja njihova nauka.

Učenik objašnjava nastanak i specifičnost Anglikanske Crkve.

SŠ KV D. 3. 3.

Učenik prepoznaje dijalog i suradnju kršćanskih i drugih zajednica u zalaganju za opće dobro pojedinca i cijeloga hrvatskog društva.

zastupljeno je s osam odgojno-obrazovnih ishoda, dok je međureligijsko učenje⁷ zastupljeno s njih trideset i tri. Ekumensko učenje najzastuplje-

⁷ Međureligijsko učenje(odgojno-obrazovni ishodi iz razrade ishoda):

SŠ KV A. 1. 1.

Učenik prepoznaje odgovore na temeljna životna pitanja navedenih svjetonazora: marksizam, materijalizam, nihilizam, hedonizam, pragmatizam.

Učenik navodi primjere različitih svjetonazora u vlastitome okruženju.

Učenik izražava stav poštovanja prema osobama koje ne vjeruju i čija se religioznost razlikuje od njihove.

Učenik objašnjava pojam religije i zajedničke odrednice svih religija.

Učenik objašnjava razvojni put religija tijekom povijesti (od primitivnih i antičkih religija do religija danas).

Učenik prepoznaje rasprostranjenost religija u svijetu.

Učenik razlikuje velike svjetske religije prema utemeljitelju, božanstvu, simbolu, nauku, moralu i kultu.

Učenik uspoređuje obilježja i posebnosti velikih svjetskih religija u odnosu na kršćanstvo.

SŠ KV A. 1. 2.

Učenik navodi Bibliju kao temeljni dokument židovsko-kršćanske tradicije.

SŠ KV C. 1. 1.

Učenik objašnjava kršćanske temelje za prihvaćanje, poštovanje i uvažavanje svih ljudi u zajednici.

SŠ KV C. 1. 3.

Učenik kritički propituje temeljna moralna načela drugih religija: islam, židovstvo, hinduizam, budizam, konfucijanizam, taoizam.

Učenik objašnjava moralna načela drugih religija i kršćanstva.

Učenik vrednuje sličnosti i razlike temeljnih moralnih načela u različitim religijama.

SŠ KV D. 1. 2.

Učenik objašnjava sličnosti i razlike između kršćanstva i drugih religija.

Učenik objašnjava temeljna polazišta i stav Katoličke Crkve prema drugim religijama.

Učenik argumentira uporišta i potrebu međureligijskoga dijaloga, poštovanja i suživota.

Učenik istražuje primjere međureligijskoga dijaloga u svom okruženju.

SŠ KV D. 1. 3.

Učenik opisuje odnos pojedinih religija prema socijalnoj i kulturnoj stvarnosti.

Učenik prepoznaje važnost poštovanja duhovnih vrijednosti različitih religija, kultura i civilizacija.

Učenik prepoznaje i vrednuje doprinose i utjecaje vjerovanja, religijskih obreda i temeljnih vrijednosti kršćanstva i drugih religija na društveni i kulturni život u Hrvatskoj i u svijetu u prošlosti i sadašnjosti.

SŠ KV C. 2. 3.

Učenik uspoređuje kršćansko shvaćanje istine i shvaćanje istine u velikim svjetskim religijama i svjetonazorima.

Učenik opisuje vrednote istine, slobode, služenja i odgovornosti u drugim religijama i svjetonazorima.

SŠ KV D. 3. 3.

Učenik opisuje primjere suživota i dijaloga društvenih i religijskih zajednica u Republici Hrvatskoj.

Učenik prepoznaje doprinose drugih religijskih zajednica za opće dobro pojedinca i cijeloga hrvatskog društva.

SŠ KV A. 4. 2.

Učenik opisuje obilježja novih religioznih pokreta i sljedba te ih vrednuje iz kršćanske perspektive.

nije je u drugom razredu gimnazije te u domeni *Crkva u svijetu* (domena D). Sadržaji ekumenskog učenja najmanje su prisutni u četvrtom razredu gimnazije te u domenama *Čovjek i svijet u Božjem naumu* (domena A) i *Kršćanska ljubav i moral na djelu* (domena C). Međureligijsko učenje najzastupljenije je u prvom razredu gimnazije te u domenama *Čovjek i svijet u Božjem naumu* (domena A) i *Crkva u svijetu* (domena D). Sadržaji međureligijskog učenja najmanje su prisutni u drugom i trećem razredu gimnazije te u domeni *Riječ Božja i vjera Crkve u životu kršćana* (domena B). Kod ekumenskog učenja govor o pravoslavnom i protestantskom kršćanstvu zastupljen je s pet odgojno-obrazovnih ishoda, a govor o ekumenizmu s tri odgojno-obrazovna ishoda. Unutar međureligijskog učenja govor o velikim svjetskim religijama zastupljen je s dvanaest odgojno-obrazovnih ishoda, govor o međureligijskom i međukulturnom dijalogu s devet, govor o nereligijskim svjetonazorima sa sedam, govor o religiji općenito s četiri, te govor o sljedbama i novim religijskim pokretima s jednim odgojno-obrazovnim ishodom. Glagoli koji se rabe pri utvrđivanju odgojno-obrazovnih ishoda kod ekumenskog učenja u potpunosti pripadaju kognitivnoj domeni Bloomove taksonomije, a od njih pet najzastupljeniji je glagol *objašnjavati*. Glagoli koji se rabe pri utvrđivanju odgojno-obrazovnih ishoda kod međureligijskog učenja 89,47 % pripadaju kognitivnoj domeni Bloomove taksonomije, a 10,53 % afektivnoj domeni. Unutar kognitivne domene od dvanaest glagola koji se rabe pri utvrđivanju odgojno-obrazovnih ishoda najzastupljeniji je glagol *objašnjavati*, dok je kod afektivne domene od četiriju glagola najzastupljeniji glagol *prepoznati* (Šegina 2024, 151-152).

Učenik razlikuje pojmove sekularizacija i sekularizam.

Učenik kritički propituje i vrednuje suvremene oblike ateizma.

SŠ KV A. 4. 3.

Učenik vrednuje važnost i ulogu religije/vjere/religioznosti u izgradnji društva.

Učenik objašnjava negativne posljedice nepriznavanja religioznosti kao bitne ljudske dimenzije.

Učenik prepoznaje i vrednuje doprinose velikih svjetskih religija u izgradnji civilizacije međusobnoga razumijevanja i uvažavanja.

SŠ KV B. 4. 1.

Učenik analizira i vrednuje razloge vjerovanja i nevjerovanja.

SŠ KV D. 4. 2.

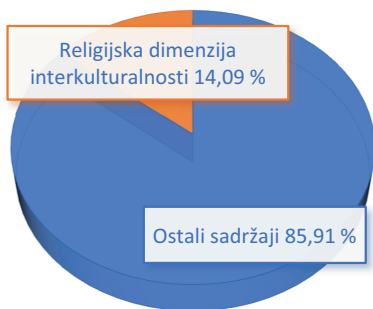
Učenik izdvaja kršćanske vrednote rada i uspoređuje ih s vrednotama drugih religijskih zajednica.

Učenik vrednuje doprinose drugih religijskih zajednica i društvenih skupina u hrvatskome društvu u izgradnji „društva solidarnosti“ i „civilizacije ljubavi“.

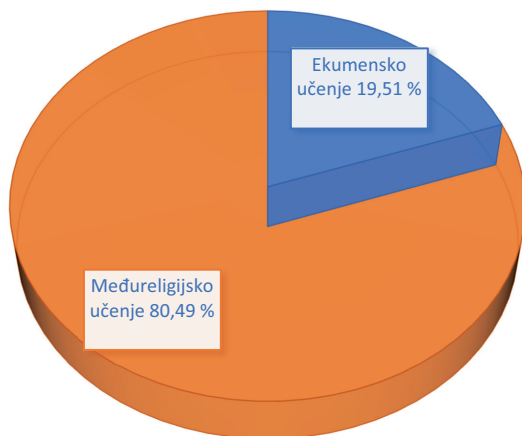
Tomislav Šegina

Mogućnosti i izazovi interkulturalnoga odgoja i obrazovanja u okviru nastave Katoličkoga vjeronauka

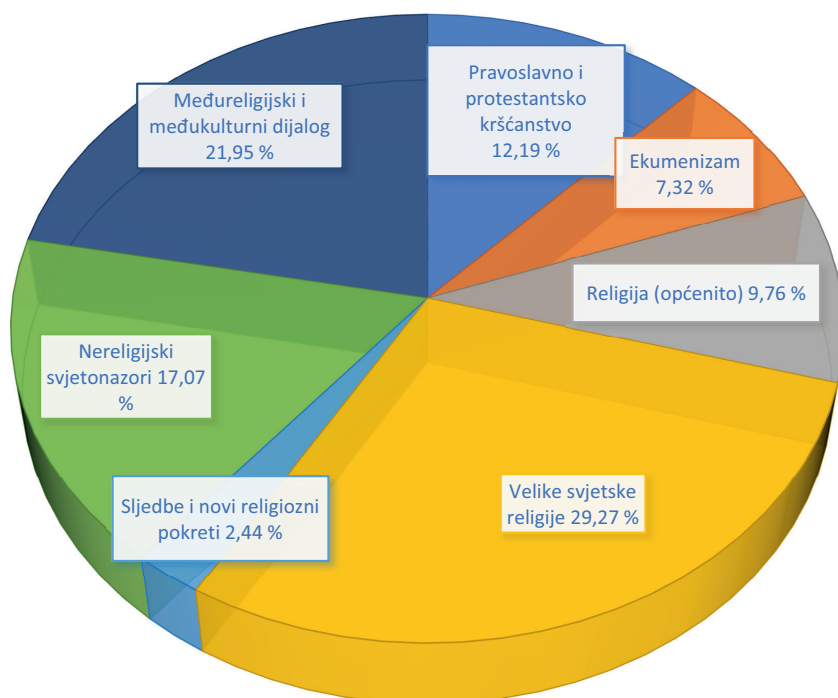
Possibilities and Challenges of Intercultural Education within the Framework of Catholic Religious Education

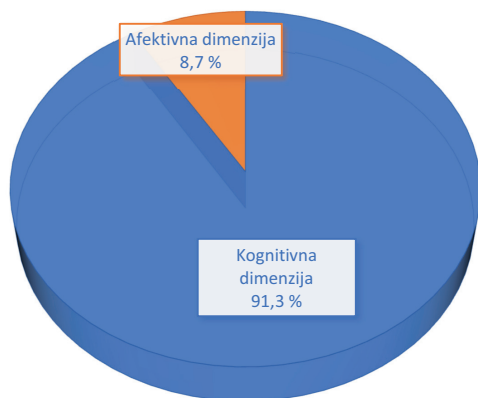
Zastupljenost religijske dimenzije interkulturalnosti u odnosu na ostale sadržaje

Zastupljenost ekumenskog u odnosu na međureligijsko učenje

Struktura sadržaja religijske dimenzije interkulturalnog odgoja i obrazovanja

Zastupljenost glagola kognitivne dimenzije u odnosu na afektivnu dimenziju Bloomove taksonomije

U sklopu doktorskog rada postavljeno je i šest istraživačkih hipoteza, koje su testirane na temelju dobivenih rezultata (Šegina 2024, 159-161). U prvoj hipotezi pretpostavljeno je da *Kurikulum nastavnog predmeta Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj* sadrži odgojno-obrazovne ishode koji obrađuju sadržaje vezane uz različite kršćanske konfesije. Istraživanje je pokazalo da se u gimnazijskom *Kurikulumu* nalazi pet odgojno-obrazovnih ishoda koji su povezani s pravoslavnim i protestantskim kršćanstvom i to jedan ishod u prvom razredu te četiri ishoda u drugom razredu. Ta vrsta učenja zastupljena je s četiri ishoda unutar domene D i s jednim ishodom unutar domene B. Udio učenja o pravoslavlju i protestantskom kršćanstvu unutar cjelokupnog *ekumenskog učenja* iznosi 62, 5 %. Druga hipoteza pretpostavlja da *Kurikulum nastavnog predmeta Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj* sadrži odgojno-obrazovne ishode vezane uz religiju, velike svjetske religije te uz sljedbe i nove religijske pokrete. Istraživanje je pokazalo da se u gimnazijskom *Kurikulumu* navedeni sadržaji nalaze u trideset tri odgojno-obrazovna ishoda u prvom, drugom i četvrtom razredu. Govor o religiji općenito sastoji se od triju ishoda u prvom razredu i jednog ishoda u četvrtom razredu, a sva četiri ishoda nalaze se unutar domene A. Udio učenja o religiji općenito unutar cjelokupnog međureligijskog učenja iznosi 12,12 %. Velike svjetske religije spominju se unutar devet ishoda u prvom razredu, jednog ishoda u drugom razredu i dva ishoda u četvrtom razredu. Govor o velikim svjetskim religijama najzastupljeniji je unutar domene D, sa šest ishoda te s po tri ishoda unutar domene A i C. Udio govora o velikim svjetskim religijama unutar cjelokupnog

medureligijskog učenja iznosi 36,36 %. O sljedbama i novim religijskim pokretima govori se u jednom ishodu u četvrtom razredu unutar domene A, a udio tih sadržaja unutar cjelokupnog medureligijskog učenja iznosi 3,03 %. U trećoj hipotezi pretpostavljeno je da *Kurikulum nastavnog predmeta Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj* sadrži odgojno-obrazovne ishode koji omogućuju da se u sklopu gimnazijske vjeronaučne nastave obrađuju sadržaji vezani uz nereligijske svjetonazore poput ateizma i agnosticizma. Istraživanje je pokazalo da se u gimnazijskom *Kurikulumu* navedeni sadržaji nalaze u dvama ishodima u prvom razredu, jednom ishodu u drugom razredu i četirima ishodima u četvrtom razredu. Ti sadržaji najzastupljeniji su unutar domene A, s pet ishoda, te unutar domene B i D, s jednim ishodom. Udio tih sadržaja unutar cjelokupnog medureligijskog učenja iznosi 21,22 %. Četvrta hipoteza pretpostavlja da *Kurikulum nastavnog predmeta Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj* sadrži odgojno-obrazovne ishode koji promiču vrijednosti ekumenizma te medureligijskog i međukulturnog dijaloga. Istraživanje je pokazalo da se u gimnazijskom *Kurikulumu* navedeni sadržaji nalaze unutar dvanaest odgojno-obrazovnih ishoda u svim četirima razredima srednje škole. Govor o ekumenizmu sastoji se od dva ishoda u drugom razredu i unutar domene B te jednog ishoda u trećem razredu i unutar domene D. Udio učenja tih sadržaja unutar cjelokupnog ekumenskog učenja iznosi 37,5 %. Medureligijski i međukulturni dijalog spominju se unutar šest ishoda u prvom razredu, dvaju u trećem razredu i jednog u četvrtom razredu. Govor o tim sadržajima najzastupljeniji je unutar domene D, sa šest ishoda, unutar domene A, s dvama ishodima, te unutar domene C, s jednim ishodom. Udio tih sadržaja unutar cjelokupna medureligijskog učenja iznosi 27,27 %. U petoj hipotezi pretpostavljeno je da je u *Kurikulumu nastavnog predmeta Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj* medureligijsko učenje zastupljenije u većoj mjeri u odnosu na ekumensko učenje. Istraživanje je pokazalo da se u gimnazijskom *Kurikulumu* medureligijsko učenje nalazi unutar trideset tri odgojno-obrazovna ishoda (80,48 %), dok se ekumensko učenje nalazi unutar osam odgojno-obrazovnih ishoda (19,52 %). Iako je medureligijsko učenje u gimnazijskom *Kurikulumu* puno zastupljenije u odnosu na ekumensko učenje, iznimku čini drugi razred srednje škole (šest ekumenskih ishoda i dva medureligijska ishoda) i domena B (tri ekumenska ishoda i jedan medureligijski ishod) gdje je ekumensko učenje ipak nešto zastupljenije u odnosu na medureligijsko učenje. Šesta hipoteza pretpostavlja da glagoli koji se koriste u ishodi-

ma povezanim s religijskom dimenzijom interkulturnoga odgoja i obrazovanja najčešće pripadaju kognitivnoj dimenziji Bloomove taksonomije. Istraživanje je pokazalo da glagoli koji se koriste u ishodima povezanim s religijskom dimenzijom interkulturnoga odgoja i obrazovanja u 91,3 % slučajeva pripadaju kognitivnoj dimenziji, a u 8,7 % slučajeva pripadaju afektivnoj dimenziji Bloomove taksonomije. Kod ekumenskog učenja ti glagoli u potpunosti pripadaju kognitivnoj dimenziji, dok kod međureligijskog učenja u 89,47% pripadaju kognitivnoj i u 10,53 % afektivnoj dimenziji Bloomove taksonomije. U svim četirima razredima srednje škole glagoli koji pripadaju kognitivnoj dimenziji čine većinu.

Zaključak

Možemo zaključiti da novi *Kurikulum nastavnog predmeta Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj*, kao i prethodni vjeronaučni planovi i programi, pokazuje osjetljivost za religijsku dimenziju interkulturnoga odgoja i obrazovanja. To pokazuje da se prilikom pisanja novog *Kurikuluma* vodilo računa o suvremenim pedagoškim znanstvenim spoznajama koje se odnose na područje religijske dimenzije interkulturalnosti. U obzir su i uzete preporuke međunarodnih institucija koje također progovaraju o važnosti ugrađivanja religijske dimenzije interkulturalnosti u odgojno-obrazovne sustave europskih država. Iako novi *Kurikulum* uvažava preporuke međunarodnih institucija o važnosti učenja o religijskoj dimenziji interkulturalnosti, zbog svoje konfesionalnosti ne slijedi preporuke da religijska nastava bude koncipirana kao lekcija o religijama umjesto da promovira religijske upute samo jedne religije. Možemo ustvrditi da je novi *Kurikulum* bliži preporukama dokumenata Katoličke Crkve kojima je osnovna misao vodilja da samo ona osoba koja dobro poznaje i poštuje vlastitu religiju, može poštovati one koji vjeruju drukčije. To je vidljivo i iz činjenice da se 85,91 % ishoda odnosi na katoličku vjeru, a 14,09 % ishoda na sadržaje koji uključuju religijsku dimenziju interkulturalnosti. Prema popisu stanovništva iz 2021. godine 78,97 % stanovnika Hrvatske izjavilo je da se smatra katolicima, 3,32 % pravoslavicima, 0,26 % protestantima, 1,32 % muslimanima, 0,01 % Židovima, 1,68 % agnosticima i skepticima, 4,71 % ateistima itd. Iz popisa stanovništva vidljivo je da su u Republici Hrvatskoj od manjinskih skupina najzastupljeniji ateisti, agnostici i skeptici te pravoslavci i muslimani. Iako je Republika Hrvatska država koju u velikoj mjeri i dalje obilježavaju tradicionalne vrijednosti poput važnosti vjere, zbog procesa

sekularizacije, i s obzirom na to da ateisti, agnostici i skeptici čine najveću manjinsku zajednicu, kod novih izmjena vjeronaučnog *Kurikuluma* bilo bi dobro razmisliti o potrebi povećanja sadržaja koji govore o nereligijskim sadržajima i međukulturalnom dijalogu. Budući da najveću religijsku manjinsku skupinu u Republici Hrvatskoj čine pravoslavci, također bi bilo dobro razmisliti i o povećanju sadržaja koji se odnose na ekumensko učenje. Prema Vijeću Europe interkulturalna kompetencija sastoji se od kombinacije znanja, vještina i stavova koji su nužni za razumijevanje onih koji su kulturalno različiti. Analizom glagola koji se nalaze u odgojno-obrazovnim ishodima koji sadrže elemente religijske dimenzije interkulturalnosti utvrđeno je da novi *Kurikulum* samo djelomično može osposobiti učenike za interkulturalnu kompetenciju. Čak 91,3 % glagola pripada kognitivnoj razini Bloomove taksonomije, tj. obuhvaća razinu znanja. Afektivnoj dimenziji pripada 8,7 % glagola (razina stavova), dok psihomotoričkoj dimenziji ne pripada ni jedan glagol (razina vještina). Kod nove izmjene *Kurikuluma* također će trebati voditi računa da se veći naglasak stavi na stavove i vještine, a ne samo na znanje. Iako je religijska dimenzija interkulturalnosti prisutna u svim godištim i domenama novog *Kurikuluma nastavnog predmeta Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj* u dijelu koji se odnosi na gimnazijsko obrazovanje, to nije učinjeno ravnomjerno te zbog toga učenici nemaju priliku kontinuirano usvajati navedene sadržaje. Možda bi bolje rješenje bilo da se, po uzoru na mnoge europske vjeronaučne kurikulume, sadržaji koji obuhvaćaju religijsku dimenziju interkulturalnosti smjeste u jednu zasebnu domenu koja bi se protezala kroz sva godišta. Na taj način bi unutar vjeronaučnog kurikuluma došlo do povećanja prostora za sadržaje koji su povezani s religijskom dimenzijom interkulturalnosti te do mogućnosti njihova kontinuiranog usvajanja. Predložene promjene zasigurno bi povećale kvalitetu vjeronaučne nastave te bi omogućile učenicima da se lakše nose s izazovima koje donosi suvremeni multikulturalni svijet, jer, prema riječima pape Franje, „ekumenski i međureligijski dijalog nije luksuz, nije na volju, to je nešto što našem svijetu, ranjenom sukobima, stalno sve više treba“ (papa Franjo 2015).

Literatura

- Bižaca, Nikola. 2013. *Ususret bratskom putovanju*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Čačić-Kumpes, Jadranka. 2004. Politike reguliranja kulturne i etničke raznolikosti: o pojmovima i njihovoj upotrebi. *Migracijske i etničke teme* 20/2-3: 143-159.
- Drugi vatikanski koncil UR. 2008. Unitatis redintegratio. Dekret o ekumenizmu (21. 11. 1964.). U: Drugi vatikanski koncil, *Dokumenti*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Filipović, Ana Thea. 2017. *Učiti živjeti zajedno. Dimenzije socijalnog učenja u pedagoškoj i teološkoj perspektivi*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Filipović, Ana Thea. 2021. Interkulturalizam u obrazovanju. *Diacovensia* 29/4: 541-561.
- Filipović, Ana Thea i Denis Barić. 2022. Interkulturalna dimenzija obrazovanja i vjeronauk u školama u Europi. Usporedba triju zemalja. U: Ružica Razum, Nenad Malović i Kristina Vujica (ur.), *Religijsko obrazovanje u interkulturalnoj Europi*, 133-150. Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Henn William. 2009. Ekumenizam. U: Aldo Starić (ur.), *Enciklopedijski teološki rječnik*, 257-259. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Hilger, Georg, Stephan Leimgruber i Hans-Georg Ziebertz. 2009. *Vjeronaučna didaktika*. Zagreb: Salesiana.
- Jackson, Robert. 2014. *Signposts – Policy and practice for teaching about religions and on religious world views in intercultural education*. Strasbourg: Council of Europe.
- Katunarić, Vjeran. 1991. Jedan uvod u interkulturalizam. *Theleme* 37/2: 111-132.
- Kongregacija za katolički odgoj. 2016. *Odgajati za međukulturalni dijalog u katoličkoj školi*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Malović, Nenad i Kristina Vujica. 2021. Multicultural Society as Challenge for Coexistence in Europe. *Religions* 615/12: 1-16.
- Mandarić, Blaženka Valentina i Gordana Barudžija. 2022. Religijsko obrazovanje iz perspektive interkulturalnog dijaloga u Italiji, Finskoj i Hrvatskoj – komparativni pristup. U: Ružica Razum, Nenad Malović i Kristina Vujica (ur.), *Religijsko obrazovanje u interkulturalnoj Europi*, 109-132. Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Mandarić, Blaženka Valentina i Ružica Razum. 2015. *Važnost odgoja u današnjem svijetu. Doprinos vjeronauka odgojnom djelovanju škole*. Zagreb: Glas Koncila.

- Ministarstvo znanosti i obrazovanja 2019. *Kurikulum nastavnog predmeta Katolički vjeronauk za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj*. U: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://mzom.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Publikacije/Predmetni/Kurikulum%20nastavnog%20predmeta%20Katolicki%20vjeronauk%20za%20osnovne%20skole%20i%20gimnazije.pdf> (pristupljeno 26. IV. 2025.).
- Papa Franjo. 2015. U Keniji Papa osudio radikalizaciju u ime Boga. U: <https://www.nacional.hr/u-keniji-papa-osudio-radikalizaciju-mladih-i-nasilje-uime-boga/> (pristupljeno 26. IV. 2025.).
- Parliamentary Assembly of Council of Europe 2008. Recommendation CM / Rec (2008.) 12: Dimension of religions and non-religious convictions within intercultural education (10. XII. 2008.). U: <https://search.coe.int/cm?i=09000016805d20e8> (pristupljeno 23. IV. 2025.).
- Piršl, Elvi i suradnici. 2016. *Vodič za interkulturalno obrazovanje*. Zagreb: Ljevak.
- Pranjić, Marko. 1996. *Religijska pedagogija*. Zagreb: Katehetski salezijanski centar.
- Razum, Ružica. 2017. Vjeronauk u službi dijaloga i pomirenja. *Bogoslov-ska smotra* 87/3: 553-575.
- Razum, Ružica i Marija Jurišić. 2020. Interkulturalnost i religijsko obra-zovanje u europskim dokumentima i kurikulumima. Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Razum, Ružica i Marija Jurišić. 2022. Religijska dimenzija interkultural-nog obrazovanja u europskim i hrvatskim dokumentima. U: Ružica Razum, Nenad Malović i Kristina Vujica (ur.), *Religijsko obrazovanje u interkulturalnoj Europi*, 216-234. Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Razum, Ružica, Marija Jurišić i Tomislav Šegina. 2021. Religijska dimen-zija interkulturalnog obrazovanja: doprinos katoličkog vjeronauka in-terkulturalnom obrazovanju. *Crkva u svijetu* 56/4: 591-618.
- Razum, Ružica, Nenad Malović i Marija Jurišić. 2024. *Priručnik za proved-bu religijske dimenzije interkulturalnog odgoja i obrazovanja. Sažetak rezultata projekta RELIGOBRAZ*. Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučili-šta u Zagrebu.
- Roest Crollius, Arij. 2009. Dijalog, Međureligijski. U: Aldo Starić (ur.), *Enciklopedijski teološki rječnik*, 190-191. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Rukavina Kovačević, Ksenija. 2016. Religijska dimenzija interkultural-nog obrazovanja: stanje i perspektive. *Život i škola* 62/2: 145-155.

- Sablić, Marija. 2014. *Interkulturalizam u nastavi*. Zagreb: Ljevak.
- Šegina, Tomislav. 2024. *Doprinos katoličkoga vjeronauka promicanju religijske dimenzije interkulturnoga odgoja i obrazovanja unutar gimnazijskoga obrazovanja u Republici Hrvatskoj. Doktorski rad*. Zagreb: Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. U: <https://dabar.srce.hr/islandora/object/kbf%3A264> (pristupljeno 26. IV. 2025.).
- UNESCO. 2006. *Guidelines on Intercultural Education*. Paris: UNESCO.
- Zečević Božić, Juro i Tomislav Kovač. 2021. Odgoj, obrazovanje i formacija za ekumenski i međureligijski dijalog prema dokumentima Katoličke Crkve. *Bogoslovska smotra* 91/4: 847-876.